

DANIEL
KEHLMANN

Măsurarea lumii

Traducere din limba germană de
Corina Bernic

Cuprins

Călătoria	5
Marea.....	15
Profesorul.....	46
Peștera.....	60
Numerele	71
Fluviul.....	89
Stelele.....	130
Muntele	149
Grădina.....	166
Capitala.....	179
Fiul	198
Tatăl	209
Eterul	217
Spiritele.....	232
Stepa	243
Copacul	273

Călătoria

În septembrie 1828, cel mai mare matematician al țării și-a părăsit pentru prima oară după multă vreme orașul de baștină, pentru a participa la congresul naturaliştilor germani de la Berlin. Bineînțeles că nu și-a dorit să plece. Luni de zile s-a tot codit, dar Alexander von Humboldt l-a bătut la cap până când, într-un moment de slăbiciune, s-a văzut nevoit să încuviințeze, sperând că această zi nu va veni niciodată.

Acum, profesorul Gauss se ascundea în pat. Când Minna i-a cerut să se scoale, spunându-i că poștalionul așteaptă și că are o cale lungă de străbătut, el a strâns perna în brațe și, închizând ochii, a încercat să o facă pe soția lui să dispară. Când i-a deschis la loc, Minna era tot acolo, așa că a numit-o sâcâitoare, mărginită și i-a mai zis că ar fi blestemul bătrâneții lui. Cum nici asta nu i-a fost de ajutor, a dat pătura la o parte și și-a pus picioarele pe podea.

Bosumflat și spălat în pripă, a coborât treptele. În camera de zi, fiul său, Eugen, îl aștepta cu bagajele făcute. Când l-a văzut, Gauss a fost cuprins de furie: a spart un urcior de pe pervazul ferestrei, a bătut din picioare și a început să lovească încoace și încolo. Nu s-a liniștit nici măcar atunci când Eugen și Minna i-au pus mâinile pe umeri și l-au asigurat că va fi bine tratat, că nu peste mult timp va fi înapoi acasă, că totul va trece repede ca un vis urât. Abia atunci când preabătrâna lui mamă, deranjată de zgomot, a

venit din camera ei, l-a ciupit de obraz și a întrebat unde e viteazul ei băiat, s-a liniștit. De Minna s-a despărțit cu răceală, iar pe fiica și pe fiul lui mai mic i-a mângâiat absent pe cap. S-a lăsat apoi urcat în poștalion.

Drumul avea să fie un chin. L-a numit pe Eugen ratat, i-a luat bastonul și a încercat să-l lovească cu toată puterea peste picioare. Un timp, a privit încruntat pe fereastră, după care a întrebat când se va căsători odată fiică-sa. De ce nu o vrea nimeni, care e problema?

Eugen și-a aranjat părul lung pe spate, și-a așezat pe cap cu ambele mâini bereta roșie și nu a dat niciun răspuns.

Zi odată, a spus Gauss.

Sincer să fiu, a spus Eugen, soră-mea nu e tocmai o frumusețe.

Gauss a încuviințat din cap, răspunsul i se părea plauzibil. A cerut apoi o carte.

Eugen i-a dat ce ceruse: *Arta gimnasticii germane* de Friedrich Jahn. Era una dintre cărțile lui preferate.

Gauss a încercat să citească, însă doar câteva secunde mai târziu a ridicat privirea din carte și a început să se plângă de tapiseria din piele a poștalionului, realizată după ultima modă; te-apucă greața când o vezi, nu alta. În curând, a povestit el, mașinile vor transporta oamenii dintr-un oraș în altul cu viteza unui proiectil. Atunci se va putea ajunge într-o jumătate de oră de la Göttingen la Berlin.

Eugen a clătinat sceptic din cap.

Este ciudat și nedrept, a spus Gauss, chiar tipic pentru bunul-plac al destinului faptul că te naști într-un anumit timp, al cărui prizonier rămâi, fie că îți place sau nu. Unii pot fi din cale-afară de favorizați față de cei din trecut, iar alții sunt sortiți să devină clovnii viitorului.

Eugen a încuviințat somnoros din cap.

Până și o minte ca a lui, a continuat Gauss, n-ar fi reușit să facă nimic dacă ar fi trăit în vremurile de început ale omenirii sau undeva pe malul fluviului Orinoco, pe când, dimpotrivă, peste două sute de ani, orice idiot va îndruga verzi și uscate, amuzându-se pe seama persoanei lui. A mai stat o vreme pe gânduri, l-a făcut pe Eugen ratat, după care s-a dedicat lecturii. În timp ce tatăl său citea, Eugen privea fix pe fereastra poștalionului pentru a-și ascunde fața schimonosită de furie.

În *Arta gimnasticii germane* era vorba, evident, despre aparate de gimnastică. Autorul descria în amănunt tot soiul de mecanisme născocite de el, bune să te cațări pe ele. Pe unul l-a botezat cal, pe altul bârnă, pe altul capră.

Gauss a spus că tipul e nebun, după care a deschis fereastra și a azvârlit cartea afară.

E cartea mea, a strigat Eugen.

Gauss i-a răspuns că nici el nu era de altă părere, după care a adormit și nu s-a mai trezit până la popasul următor, aproape de graniță, unde au schimbat caii.

Cât timp au fost dezlegați caii obosiți și alții, odihniți, au fost înhămați la poștalion, cei doi au mâncat supă de cartofi într-un han. Un bărbat slab de la masa vecină, cu barbă lungă și obrații supti, singurul oaspete în afară de ei, se holba mut la cei doi. Corpul, a spus Gauss, care spre supărarea lui visase aparate de gimnastică, corpul stă cu adevărat la originea tuturor umilințelor. Faptul că un spirit ca al lui este întemnițat într-un corp bolnăvicios, pe când un mediocru precum Eugen nu se îmbolnăvește mai niciodată i s-a părut întotdeauna o dovadă grăitoare pentru umorul negru al lui Dumnezeu.

Eugen a spus că și el avusese în copilărie o formă severă de vărsat de vânt. Era să și moară. Cicatricile se mai văd încă!

Gauss a spus că da, într-adevăr, uitase asta. A arătat spre caii din fața ferestrei. De fapt, nu e greșit să spui că bogaților le trebuie de două ori mai mult timp pentru o călătorie decât săracilor. Cine folosește animale de poștă le poate schimba după fiecare etapă a drumului. Cine călătorește cu propriii cai trebuie să aștepte până când aceștia se odihnesc.

Și ce-i cu asta, a întrebat Eugen.

Desigur că, a continuat Gauss, unuia care nu-i obișnuit să gândească așa ceva i se pare de la sine înțeles. La fel ca faptul că te slujești de baston când ești tânăr, iar când ești bătrân, nu.

Un student poartă întotdeauna baston, a spus Eugen. Așa a fost dintotdeauna și așa va fi mereu.

Posibil, a răspuns Gauss și a zâmbit.

Au mâncat apoi în liniște, până când a apărut jandarmul de la graniță și le-a cerut permisele de trecere. Eugen i-a arătat permisul său: un certificat emis de Curte, pe care scria că el, deși student, nu este suspect și are voie să intre pe teritoriul Prusiei însoțit de tatăl său. Jandarmul l-a privit cu suspiciune, a examinat permisul, a încuviințat din cap, după care s-a întors spre Gauss. Acesta nu avea nimic asupra lui.

Niciun fel de permis, a întrebat jandarmul mirat, niciun bilet, nicio ștampilă, nimic?

Gauss a spus că n-a avut niciodată nevoie de așa ceva. Ultima oară trecuse granițele Hanovrei acum douăzeci de ani. Pe atunci nu avusese nicio problemă.

Eugen a încercat să explice cine erau ei, încotro se îndreptau și la cererea cui. Că acel congres de științe ale naturii are loc sub înaltul patronaj al Coroanei. Tatăl său era deci invitat, într-un fel, chiar de către rege, ca oaspete de onoare.

Jandarmul a insistat să vadă un permis.

Poate că el nu știe, a continuat Eugen, dar tatăl lui este admirat chiar și în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii, este membru al tuturor academiilor și încă din tinerețe a fost supranumit regele neîncoronat al matematicienilor.

Gauss a încuviințat. Se spune că, datorită lui, Napoleon ar fi decis să cruțe orașul Göttingen de asediu.

Eugen a pălit.

Napoleon, a repetat jandarmul neîncrezător. Întocmai, a spus Gauss.

Jandarmul a cerut un permis, de astă dată ridicând puțin tonul.

Gauss și-a așezat capul pe brațe și nu a mai făcut nicio mișcare. Eugen i-a dat un ghiont, dar fără succes. Gauss a mormăit că puțin îi pasă, că el vrea acasă și, oricum, îi este indiferent.

Jandarmul și-a aranjat încurcat chipiul.

Atunci s-a amestecat în discuție și bărbatul de la masa alăturată. Toate astea trebuie să se termine odată! Germania va fi liberă, iar cetățenii cinstiți vor putea trăi și călători fără nicio constrângere, sănătoși la minte și la trup, și nu vor mai avea nevoie de hârțoage.

Neîncrezător, jandarmul i-a cerut și acestuia actele.

Tocmai asta voia să spună, a răbufnit bărbatul și a început să se caute în buzunare. S-a ridicat brusc în picioare, a aruncat un scaun și s-a năpustit afară. Până să-și vină în

fire, jandarmul s-a holbat câteva momente la ușa deschisă, după care a luat-o la fugă după el.

Gauss și-a ridicat încet capul. Eugen a propus să plece imediat mai departe. Gauss a încuviințat și a mâncat în tăcere restul de supă. Postul de jandarmi era acum gol, ambii polițiști aflându-se în urmărirea bărbosului. Eugen și birjarul au ridicat împreună bariera. Apoi au trecut pe teritoriu prusac.

Gauss era acum binedispus, aproape vesel. Vorbea despre geometria diferențială. Nici nu poți să-ți imaginezi până unde se va ajunge cu studiul spațiilor curbe. Până și el înțelege toate astea doar în linii mari, Eugen ar trebui să se bucure de propria mediocritate, pentru că uneori te cuprind frica și groaza. Apoi a povestit despre tinerețea lui tristă. Că a avut un tată aspru, absent, că Eugen ar trebui să se considere norocos. Că începuse să socotească chiar înainte de a rosti primele cuvinte. Că, odată, tatăl lui a făcut o greșală pe când își calcula câștigul lunar, iar el a început să plângă. Când tatăl a corectat greșeala, el s-a oprit brusc din plâns.

Eugen părea foarte impresionat de cele auzite, deși știa că povestea nu-i adevărată. Fratele lui, Joseph, era cel care o inventase și o răspândise. Între timp, tatăl său trebuie să o fi auzit atât de des, încât a început să o și creadă.

Gauss s-a pornit să vorbească despre hazard, dușmanul tuturor științelor, pe care el a căutat întotdeauna să-l elimine. Dacă privești de aproape, în spatele fiecărei întâmplări ajungi să vezi finețea nesfârșită a unei rețele de cauzalități. Dacă te îndepărtezi puțin, ți se dezvăluie marile paradigme. Libertatea și hazardul sunt o problemă de raportare, de distanță, înțelege el toate astea?

Oarecum, a spus Eugen obosit și și-a privit ceasul de buzunar. Nu mergea foarte bine, dar trebuia să fie între trei jumătate și cinci dimineața.

Cu toate acestea, regulile probabilității, a continuat Gauss în timp ce-și apăsa cu mâinile șalele care-l dureau, nu sunt neapărat valabile. Ele nu sunt legi universale, iar excepțiile sunt posibile. O dovedește mintea sa strălucită, după cum o dovedește și orice câștig la jocurile de noroc, de care se bucură și un idiot. Uneori, crede el, până și legile fizicii au un efect pur statistic, lăsând loc excepțiilor: fantomele sau transmiterea gândurilor.

Eugen a întrebat dacă nu cumva e o glumă.

Nici eu nu mai știu, a spus Gauss, căzând într-un somn greu.

Au ajuns la Berlin în după-amiaza târzie a zilei următoare. Sute de case mărunte, împrăștiate fără niciun criteriu, un avanpost al Europei în cea mai mlăștinoasă zonă. Abia acum începuse ridicarea unor clădiri impunătoare: un dom, câteva palate, un muzeu pentru descoperirile făcute de Humboldt în marea lui expediție.

În câțiva ani, a spus Eugen, aici va fi o metropolă precum Roma, Paris sau Sankt Petersburg.

Niciodată, a spus Gauss. Respingător oraș!

Poștalionul trecea hodorogind peste pavajul prost. De două ori caii s-au speriat de mârâitul câinilor, iar pe niște străzi lăturalnice roțile erau gata să rămână blocate în nisipul umed. Gazda lor locuia în zona halelor, la numărul patru, în centrul orașului, chiar în spatele șantierului pe care urma să se înalțe noul muzeu. Ca să nu se piardă, le desenase un plan foarte exact. Cineva trebuie să-i fi văzut de departe venind, pentru că, doar la câteva secunde după

ce au intrat în curte, ușa casei s-a deschis brusc, și patru bărbați au alergat în întâmpinarea lor.

Alexander von Humboldt era un domn în vârstă, mic de statură și cu părul alb ca neaua. În spatele lui veneau un secretar cu un caiet deschis în mână, un valet în livrea și un bărbat tânăr cu favoriți, care căra un stativ și o cutie de lemn. Au luat cu toții o poziție solemnă, ca la repetiții. Humboldt a întins mâinile spre portiera poștalionului.

Niciun răspuns.

Dinăuntru poștalionului răzbăteau frânturile unei discuții aprinse. Nu, a continuat cineva, nu! S-a auzit o lovitură surdă, după care iarăși, pentru a treia oară: Nu! Apoi, preț de câteva momente, nimic.

În sfârșit, s-a deschis portiera, iar Gauss a pășit, cu precauție, afară. S-a smucit înapoi atunci când Humboldt l-a cuprins pe după umeri și i-a strigat că e o onoare nemaipomenită, un moment măreț pentru Germania, pentru știință, pentru el însuși.

Secretarul a notat, bărbatul din spatele cutiei de lemn a șoptit: Acum!

Humboldt împietrise. Acela este domnul Daguerre, a șoptit el fără să-și miște buzele. Un protejat de-al său, care lucrează la un aparat menit să immortalizeze clipa pe un strat de iodură de argint, sensibil la lumină, salvând-o astfel din fața ireversibilei treceri a timpului. Vă rog, nu vă mișcați, pentru nimic în lume!

Gauss a spus că vrea acasă.

O clipă numai, a șoptit Humboldt, cam cincisprezece minute, s-au făcut între timp progrese remarcabile. Cu doar câțva timp în urmă, ar fi durat mult mai mult, la primele încercări avea impresia că nu-l mai ajută spatele.

Gauss încerca să scape, dar bătrânul mărunțel îl strângea cu o forță uimitoare, mormăind: Să fie anunțat regele! Iar valetul se și pusese pe drum. Apoi, probabil pentru că tocmai atunci îi trecuse prin cap, a continuat: Notițe, de analizat posibilitatea de a crește foci la Wagnemünde, condițiile par prielnice, de analizat asta mâine! Secretarul a notat.

Eugen, care abia acum cobora, șchiopătând, din poștalion, s-a scuzat pentru ora târzie a sosirii lor.

Aici nu există devreme sau târziu, a mormăit Humboldt. Aici există doar muncă, asta facem aici. Noroc că încă e lumină. Nu vă mișcați!

Un polițist a intrat în curte și a întrebat ce se întâmplă acolo.

Mai târziu, a șuierat Humboldt printre buzele strânse.

E prea multă lume adunată la un loc, a spus polițistul. Ori se despart imediat, ori va fi nevoit să acționeze oficial.

Sunt șambelan, a șuierat Humboldt.

Ce-ați spus? Polițistul s-a înclinat spre el.

Șambelan, a repetat secretarul lui Humboldt. Membru al Curții.

Daguerre i-a ordonat polițistului să se îndepărteze.

Încrunțat, polițistul a făcut câțiva pași în spate. În primul rând, așa ceva ar putea spune oricine, în al doilea rând, interzicerea oricăror întruniri este valabilă pentru toți. Iar cel de-acolo, arătând spre Eugen, este în mod cert student. În acest caz, lucrurile se complică foarte mult.

Dacă nu o ia imediat din loc, a spus secretarul, va avea parte de niște încurcături cum nici nu-și poate imagina.

Nu așa i se vorbește unui om al legii, a răspuns șovăind polițistul. Le dă cinci minute.

Gauss a gemut de durere și s-a smucit din strânsoare.

A, nu! a țipat Humboldt.

Daguerre bătea din picior. Acum clipa a fost pierdută pentru veșnicie!

Ca toate celelalte, a spus Gauss calm. Ca toate celelalte.

Și într-adevăr: în aceeași noapte, pe când în camera de alături Gauss sforăia atât de tare, încât se auzea în toată casa, Humboldt cerceta cu o lupă placa de cupru luminată și nu observa nimic. Abia după un timp i s-a părut că întrezărește un amalgam de contururi neclare, crochiul confuz a ceva ce părea a fi un peisaj de sub ape. În mijloc o mână, trei pantofi, un umăr, manșeta dublă de la o uniformă și lobul unei urechi. Sau poate nu? Oftând, a aruncat placa pe fereastră și a auzit-o lovind, cu un zgomot înfundat, pământul din curte. Câteva secunde mai târziu o și uitase, ca pe toate celelalte lucruri care nu-i reușiseră.

Marea

Alexander von Humboldt ajunsese celebru în toată Europa grație expediției la tropice, pe care o făcuse cu douăzeci de ani în urmă. Fusese în Noua Spanie, în Noua Granadă, în Noua Barcelonă, în Noua Andaluzie și în Statele Unite, descoperise canalul natural dintre Orinoco și Amazon, urcase cel mai înalt munte din lumea cunoscută, colecționase mii de plante și sute de animale, unele în viață, cele mai multe moarte, vorbise cu papagali, dezgropase morți, măsurase fiecare râu, munte și lac întâlnite în călătoriile lui, se strecurase în fiecare peșteră, gustase mai multe fructe și se cățăraseră în mai mulți copaci decât și-ar putea închipui oricine.

Dintre cei doi frați, el era mezinul. Tatăl lor, un om avut din mica nobilime, murise de timpuriu. Mama avea să ceară sfat nimănui altcuiva decât lui Goethe cu privire la educația fiilor ei.

El i-a răspuns că în această pereche de frați se dezvăluia atât de bine multitudinea năzuințelor omenești — dar se și întrupaseră în mod exemplar cele mai diverse posibilități ale firii umane, încât spectacolul pe care-l oferă e merit într-adevăr să umple sufletul cu speranță și spiritul cu cea mai aleasă chibzuială.

Nimeni n-a înțeles ce-a vrut să zică. Nici mama, nici majordomul ei, Kunth, un tip slăbănog și cu urechi mari. Kunth a spus într-un sfârșit că, după părerea lui, e vorba de

un experiment. Unul trebuia să fie educat pentru cultură, celălalt pentru știință.

Dar care și cum?

Kunth a chibzuit. Apoi a ridicat din umeri și a venit cu propunerea să se dea cu banul.

Cincisprezece experți bine plătiți le-au ținut cursuri la nivel academic. Pentru fratele mai mic chimie, fizică, matematică, pentru cel mai mare limbi vechi și literatură, pentru amândoi greacă, latină și filozofie. Douăsprezece ore pe zi, în fiecare zi a săptămânii, fără pauză sau vacanță.

Mezinul, Alexander, era scump la vorbă și bolnăvicios, trebuia să fie mai tot timpul împins de la spate, iar noțele lui erau mediocre. Dacă era lăsat în voia lui, hălăduia prin păduri, colecționa gândaci și-i ordona după sisteme născocite de el însuși. La nouă ani a făcut o copie după paratrăsnetul inventat de Benjamin Franklin și l-a pus pe acoperișul castelului în care locuiau, nu departe de capitală. A fost al doilea paratrăsnet din Germania; celălalt fusese instalat la Göttingen, pe acoperișul casei lui Lichtenberg, profesorul de fizică. Doar în aceste două locuri puteai fi în siguranță în fața stihilor naturii.

Fratele mai mare arăta ca un înger. Vorbea ca un poet și scria încă de timpuriu scrisori înțelepte celor mai renumiți bărbați ai țării. Oricine îl întâlnea era copleșit de admirație. La treisprezece ani stăpânea două limbi străine, la paisprezece patru, la cincisprezece șapte. Nu fusese niciodată pedepsit, nimeni nu-și amintea să fi făcut vreodată vreo boacănă. Cu ambasadorul englez vorbea despre politicile comerciale, cu cel francez despre pericolul revoluției. O dată l-a încuiat pe fratele său mai mic într-un dulap dintr-o încăpere dosnică. Iar când un slujitor l-a găsit pe

băiat aproape fără cunoștință a doua zi, acesta a pretins că s-a încuiat singur acolo; știa că nimeni n-ar fi crezut adevărul. Altă dată, mezinul a găsit un praf alb în mâncare. Avea destule cunoștințe de chimie ca să-și dea seama că e otravă pentru șobolani. Cu mâinile tremurânde, a împins farfuria deoparte. Din partea opusă a mesei, fratele mai mare îl privea cu sclipiri ciudate în ochi.

Toată lumea știa că acel castel e bântuit. Nimic spectaculos, doar pași pe holuri goale, plânsete de copil venind de nicăieri și, uneori, un domn fantomatic care, cu voce cavernoasă, cerea ba șireturi pentru pantofi, ba mici magneți de jucărie, ba voia să cumpere un pahar de limonadă. Fantomele nu erau atât de înspăimântătoare pe cât erau poveștile despre ele: Kunth le dădea băieților cărți în care era vorba despre călugări, morminte deschise de mâini care se năpustesc afară, elixiruri preparate în lumea de dincolo și despre ședințe de spiritism în care morții le vorbeau unor ascultători împietriți de frică. Astfel de povești tocmai erau la modă, deci prea noi, ca să te obișnuiești cu spaima. Kunth spunea că ele sunt necesare, că întâlnirea cu întunericul este o parte integrantă a maturizării, că cel care nu a cunoscut angoasa metafizică nu va putea deveni niciodată un adevărat german. Odată au găsit o poveste despre Aguirre Nebunul, care și-a renegat regele și s-a proclamat el însuși împărat. Într-o călătorie de coșmar cum nu s-a mai văzut, a navigat împreună cu oamenii lui de-a lungul Orinocoului, ale cărui maluri aveau desigur atât de încâlcite, încât nu puteai urca pe uscat. Păsările glăsuiau în limbile unor seminții dispărute, iar dacă priveai în sus, pe cer se oglindeau orașe cu arhitecturi care dezvăluiau că întemeietorii lor nu fuseseră oameni. În această regiune

nu se aventuraseră mai deloc exploratorii și nu exista nicio hartă sigură.

Dar el o va face, a spus mezinul. El va călători într-acolo. Desigur, a răspuns fratele mai mare.

El vorbește serios!

Fără îndoială, a spus fratele mai mare și a chemat un valet pe post de martor pentru ziua și ora acestei mărturisiri. Cândva, lumea avea să se bucure că această clipă a fost memorată.

Învățau fizica și filozofia cu Markus Herz, ucenicul preferat al lui Immanuel Kant și soțul acelei Henriette, renumită pentru frumusețea ei. Acesta a turnat două substanțe într-un vas de sticlă: lichidul a șovăit o clipă înainte de a-și schimba brusc culoarea. A lăsat să curgă puțin lichid printr-un tub, a ținut puțin flacăra la gura tubului și, chiuind parcă de bucurie, focul a țâșnit în sus. O jumătate de gram, a spus el, și flacăra se înalță până la doisprezece centimetri. Atunci când te sperie câte un lucru, o bună idee este să îl măsoari.

În salonul Henriettei se întâlneau o dată pe săptămână oameni învățați care vorbeau despre Dumnezeu și despre sentimentele lor, plângeau puțin, își scriau scrisori unul altuia și își spuneau „Virtuoșii”¹. Nimeni nu mai știa cine născocise această denumire. Discuțiile lor trebuiau purtate în taină, ca nu cumva să afle lumea de afară; altor Virtuoși însă le puteai împărtăși în cele mai mici detalii tot ce te frământa. Dacă nu te frământa nimic, trebuia să inventezi ceva. Cei doi frați erau cei mai tineri membri. Și asta este necesar, spunea Kunth, și nu au voie să lipsească de la nicio

1. Membri ai așa numitei Ligi a Virtuții, care a activat între 1808 și 1816 (n.tr.).

întâlnire. Contribuie la educația sentimentală. I-a încurajat direct să-i scrie Henriettei. Neglijarea culturii sentimentale la o vârstă fragedă poate avea urmări nefericite în viitor. Era de la sine înțeles că fiecare scrisoare trebuia să-i fie arătată mai înainte lui. Așa cum era de așteptat, scrisorile fratelui mai mare erau mai bune.

Henriette le răspundea respectuos, cu scris nesigur, de copil. N-avea nici ea decât nouăsprezece ani. O carte pe care i-o trimisese fratele mai mic s-a întors fără să fi fost citită: *L'homme machine*, de La Matrie. Cică ar fi fost interzisă, fiind un pamflet mârșav. N-a fost în stare, explica ea, nici măcar s-o deschidă.

Regret mult acest lucru, i-a spus fratele mai mic celui mare. Este o carte remarcabilă. Autorul consideră, pe un ton serios, că omul e o mașină, o structură cu o funcționare automată de cea mai mare finețe.

Și fără suflet, i-a răspuns celălalt. Mergeau prin parcul de lângă castel; zăpada se așternuse subțire peste copacii desfrunziți.

Nu, l-a contrazis cel mic. Cu suflet. Cu presimțiri și cu simț poetic pentru infinit și pentru frumusețe. Dar sufletul nu e decât o parte — e drept, cea mai complicată — a aces-tei mașinării. Iar el se întreabă dacă nu este chiar adevărat.

Toți oamenii sunt mașini?

Poate că nu toți, i-a răspuns mezinul, îngândurat. Dar noi, da.

Heleșteul era înghețat, iar apusul învăluia în albastru țurțurii și zăpada. Cică ar vrea să-i zică ceva, i-a spus fratele mai mare. Ceilalți își fac griji pentru el. Felul lui de a fi — tăcut, închis în el. Progresele lui abia vizibile la învățătură. De ei doi ar depinde un mare experiment. Niciunul dintre

ei nu are dreptul să fie indisciplinat. Apoi a ezitat un moment. Gheața era oricum destul de tare.

Într-adevăr?

Și încă cum.

Mezinul a înclinat din cap, a tras aer în piept și a pășit pe lac. Se gândea dacă nu cumva ar trebui să recite *Odă patinajului* de Klopstock. Cu brațele larg deschise, a ajuns la mijlocul heleșteului. S-a întors. Fratele său stătea puțin aplecat de spate pe mal și se uita la el.

Deodată s-a făcut liniște. N-a mai văzut nimic și frigul aproape că i-a înghețat simțurile. Abia atunci a înțeles că e sub apă. A dat din picioare. Capul i s-a lovit de ceva tare, de gheață. Căciula de blană i-a căzut de pe cap și plutea acum lângă el. Părul plutea și el prin apă, iar picioarele loveau fundul heleșteului. De-acum, ochii i se obișnuiseră cu întunericul. Pentru un moment a văzut peisajul împietrit: paie tremurânde, deasupra lor alte plante transparente ca voalul, un singur pește, încă acolo, dar deja dispărând, ca o amăgire. A făcut mișcări de înot, a plutit în sus, s-a lovit iarăși de gheață. Îi era clar că nu mai avea decât câteva secunde de trăit. A pipăit gheața și, exact în momentul în care nu mai avea niciun pic de aer, a văzut o pată întunecată deasupra lui, ieșirea; s-a smucit în sus, a tras aer în piept, l-a dat afară și a scuipat. S-a tăiat la mâini în gheața ascuțită. S-a aruncat în sus, s-a rostogolit, și-a tras picioarele după el și a zăcut puțin, gâfâind și sughițând. S-a întors pe burtă și s-a târât până la mal. Fratele lui stătea la fel ca mai înainte, aplecat în față, cu mâinile în buzunare și cu căciula trasă pe față. I-a întins mâna și l-a ajutat să se ridice în picioare.

Odată cu noaptea, a venit și febra. Auzea voci despre care nu știa dacă aparțineau personajelor din visele lui sau